

**Társadalmi
Kommunikáció
Doktori Iskola**

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Kéri Rita

Kooperáció, bizonytalanság, kreativitás

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

Hamp Gábor Ph.D

egyetemi docens

Budapest, 2016

Magatartástudományi és Kommunikációelméleti Intézet

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Kéri Rita

Kooperáció, bizonytalanság, kreativitás

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

Hamp Gábor, Ph.D

egyetemi docens

© Kéri Rita

Tartalomjegyzék

1. Téma és előzmények	4
<i>1.1. A kutatás fókusza</i>	4
<i>1.2. Az elméleti érvelés főbb pontjai</i>	4
2. Módszerek	6
<i>2.1. Empirikus megfigyelések és elméletalkotás</i>	6
<i>2.2. Az empirikus vizsgálatban használt módszerek</i>	7
3. Legfontosabb eredmények	8
<i>Elméleti és empirikus eredmények</i>	8
<i>3.1. Koordináció</i>	9
<i>3.2. A kooperációval kapcsolatos előfeltevések a különböző diszciplínákban</i>	10
<i>3.3. A stratégiai interakció fogalma</i>	12
<i>3.4. Affektív és kognitív dimenziók a kooperációban</i>	14
<i>3.5. A kooperáció és kommunikáció összefüggésének alternatív megragadása</i>	16
<i>3.6. A szempontok operacionalizálása</i>	19
<i>3.7. Vizuális alkotás és esztétikai elvek a koordinációban</i>	21
Fontosabb hivatkozások	24
A szerző publikációi a témában	27

1. Téma és előzmények

1.1.A kutatás fókusza

Doktori kutatásomban olyan közösségi szintű problémamegoldási helyzetek kommunikációs dinamikáját szerettem volna feltárni, melyek valamilyen mértékű bizonytalansággal jellemezhetők: olyan személyközi helyzeteket vizsgáltam, ahol az együttműködés általános keretei vagy a kooperáló csoport határai rosszul vagy lazán definiáltak.

Miközben különféle társadalomelméletek elismerik a társadalmi struktúrák és intézmények konstruált voltát és magyarázattal szolgálnak az evolúciós kiválasztódásukat és fenntartásukat vezérlő erők és dinamikák természetéről, ezek a magyarázatok a már kialakult, stabil helyzetek megvilágítására szorítkoznak, és nem érintik azokat a folyamatokat, melyek magában a konstruálásban vesznek részt. Ezen az észrevételen túl a kutatást motiválta az a feltételezés is, hogy a kérdésfelvetés által képviselt perspektíva a társadalmi változás, konfliktus és konfliktuskezelés természetéről, valamint a humán ágensekről és motivációikról való gondolkodáshoz is új eredményekkel szolgálhat.

1.2. Az elméleti érvelés főbb pontjai

A disszertáció az emergens kooperáció témájával kapcsolatos megfontolásokat és a megközelítése szempontjából releváns konkrét kérdéseket tágabb diszciplináris keretben, elsősorban az evolúciós pszichológia és a közgazdaságtan releváns elméletei mentén tárgyalja. E két diszciplína a játékelméleten alapuló módszerekre építve tárja fel a humán kooperáció dinamikáit, és mindkettőnek ambíciója, hogy meglátásait az emberi viselkedést magyarázó átfogó magyarázó keretbe foglalja. A játékelméleti módszer vonzereje erősen absztrakt és hordozható voltában áll: egyaránt alkalmas általános tendenciák és egyes tényezők feltárására nagyon sokféle szituációban. Ennek a hatékonyságnak azonban velejárója néhány olyan implicit előfeltevés, amely a modell magyarázó erejét az emberi társas létezésen belül bizonyos fajta jelenségek magyarázatára

korlátozza. A kutatás alapkérdése szempontjából tekintve szembeszökő a játékelméleti megközelítésnek az a sajátossága, hogy a kooperáció jelenségét kötött keretben ragadja meg: a modell a folyamatok elemzése és magyarázata során viszonylag stabil, körülhatárolt kooperáló csoportból vagy jól definiált eseményértelmezésből és a résztvevők cselekvéseit vezérlő kötött szabályokból indul ki. Ez a korlátozott és korlátozó jelleg jórészt reflektálatlan, és a modellt és a tendenciákat, melyeket az azt használó diszciplínák feltárnak, gyakran a humán kooperáció jelenségére a legáltalánosabb értelemben véve érvényesnek és általánosítónak tekintik.

Ha a változás dinamikájára irányul a figyelmünk, magától értetődőnek és elengedhetetlennek tűnik, hogy tekintettel legyünk a csoporthatárok és magyarázó keretek képlékenységre, és azokra a mikroszintű folyamatokra, amelyek működésbe lépnek akkor, amikor a keretek vagy határok elmozdulnak vagy határozatlanok, és a kooperáció feltételei egy másik szintre kerülhetnek. A stabil körülmények és társas közegek esetében érvényes modellnek és magyarázatoknak léteznek kiterjesztései bizonyos, meghatározott természetű változási folyamatokra, például a tárgyaláson alapuló szabálymódosítások eseteire. Értelmem szerint így is széles azoknak a helyzeteknek a skálája, melyek kívül esnek ezeknek a kiforrott, stabil helyzetekre szabott modellekre a magyarázati körén. A változás perspektívája felől közelítve tehát egy általánosabb megközelítéshez kerestem adalékokat. Az így feltárt dinamikák állításom szerint nem csak a számottevő változással, innovációval vagy átrendeződéssel járó helyzetekben lesznek érvényesek, hanem az őket leíró tényezők bármely stratégiai helyzetben jelen vannak, még ha a stabil helyzetek kooperációs dinamikájában elhanyagolható is a szerepük. A kooperáció megközelítésének kiterjesztéséhez olyan diszciplínák perspektíváit is bevonom, melyek (1) a kreativitás egyéni, szervezeti és társadalmi szintű dinamikáit vizsgálják (2) azzal foglalkoznak, hogy hogyan alakulnak át tudáselemek és szemantikák az egyéni kognitív folyamatok és a hordozható, nyilvános és megosztott formáik közötti átjárás során, és ez hogyan hozható kapcsolatba az élményeket és döntéseket érintő folyamatokkal, és (3) érdeklődésének fókuszában az áll, hogy a jelentések változásait és képlékenységet miképpen támogatja a szimbolikus dimenzió.

2. Módszerek

2.1. Empirikus megfigyelések és elméletalkotás

A kutatásban használt módszer a kvalitatív kutatásból építkező megalapozott elmélet megközelítésébe illeszkedik (Glaser 1965). Olyan terepeken végeztem antropológiai kutatást résztvevő megfigyeléssel és akciókutatás keretében, ahol lazán vagy rosszul definiált kooperációs kereteket találtam, és ahol az interakciók célja valamilyen közös cselekvés kialakítása, ahhoz az alapok megteremtése. A humán kooperáció jelenségeinek átfogó magyarázatát kínáló megközelítésekből indultam ki, és azok tükrében fogalmaztam meg a témához kapcsolódó eredményeimet. Viszonyítási pontként a közgazdaságtudományi játékelmélet és az evolúciós pszichológia modelljeit és az általuk feltárt dinamikákat, valamint a szociálpszichológia és a szervezettudomány területén felvetett kérdéseket és a rájuk adott válaszokat használtam.

A terepmegfigyelések és azok elemzése alapján olyan rátekintést ajánlok, amely kvalitatív módon leírható, szisztematikus kapcsolatot tételez a kommunikációs stílusok, stratégiák, szinterek és az ott megjelenő kooperációs potenciál, stratégiák és stílusok között. Ezt a rátekintést a kreativitással, társadalmi átmenettel, és a privát és publikus világok ütközésével vagy egymásra hatásaival foglalkozó elméletek bevonásával fejtem ki, úgy is mint az érvényes játékelméleti modellek lehetséges kibővítését.

Az elméleti vizsgálódás és a terepmegfigyelések elemzése metszetében megfogalmazódott egy sor olyan általános irányelv, melyeket módszertani eszközkészletként ajánlok olyan terepkutatásokhoz vagy kommunikációs szintér-elemzésekhez, melyek a kommunikációs stratégiákat az adott szintéren mutatkozó kooperációs potenciál tükrében vizsgálják. Ezeknek a kvalitatív segédleteknek egy része különböző szinterekre alkalmazható, vannak, amelyek speciálisan személyközi interakciókra érvényesek, és a használt elemzési szempontok egy része a konkrét megfigyelt helyzet speciális sajátosságaihoz alkalmazkodik. Az eszközök egy része a legelemibb tényezőket igyekszik megragadni, ugyanakkor a készlet nyitott, hozzáadhatók a kommunikációs eszközök és kooperációs tendenciák összefüggéseit körülíró további tényezők. A kutatásnak ezt a részét a kooperációról való gondolkodás kiterjesztése irányába tett első próbálkozásnak tekintem.

2.2. Az empirikus vizsgálatban használt módszerek

A kutatás empirikus részében a résztvevő megfigyelés módszerét használtam. A kommunikációs stratégiák és a kooperációs potenciál közötti összefüggések vizsgálatához gazdag és változatos adatokat szerettem volna gyűjteni valós élethelyzetekből. Olyan terepeken végeztem megfigyeléseket, melyeket a kutatási kérdések alapján megfogalmazott kritériumok szerint választottam ki. A terepkutatás első szakaszában olyan szintereket választottam, ahol a helyzetek strukturális sajátosságai, a tevékenység természete és a résztvevők által kezelni kívánt probléma miatt más-más dinamikákra lehetett számítani. Közös vonása volt ezeknek a szintereknek, hogy a résztvevők eltérő kulturális vagy társadalmi háttérrel érkeztek. Ezen kívül olyan szintereket szerettem volna választani, ahol várhatóan megjelenik valamilyen koordinációs probléma, abban a tágabb értelemben, melyet az elméleti vizsgálódások során megfogalmaztam. A kutatás második szakaszában a jórészt passzív megfigyelő pozíció helyett az eseményekben aktív tervező és kezdeményező szerepet vállaltam, hogy az első szakaszban nyert meglátásokat elmélyítsem, és a megfigyelt dinamikákon túl újakat generáljak. Az aktív részvétel és a dinamikákba való beavatkozás lehetősége egész más kutatói pozíciót jelentett, és lehetővé tette a folyamat során felvetődő kérdésekkel és lehetőségekkel való kísérletezést.

A választott terepek kooperációs helyzetek, és egyúttal a kooperációs potenciál feltérképezésének szinterei. Különböző szintereken végeztem pilot vizsgálatot: megfigyeltem projekttervezést célzó megbeszéléseket, eseményeket, kerekasztal beszélgetéseket, ahol roma közösségek és civil szervezetek képviselői vettek részt, és tájékoztam a KitchenBudapest projekt tervezési gyakorlataival kapcsolatban is. Az első fő szakaszban végül két iskolai helyszínt választottam ki az elmélyültebb vizsgálódásra, mert úgy láttam, hogy itt számíthatok a kutatási kérdések szempontjából leginkább releváns dinamikákra. Különböző tantárgyak formális tanítási óráit, informális eseményeket és egy vendég képzőművész tanár vezetésével zajló szakkört látogattam. Az akciókutatási szakaszban moderált közösségi képzőművészeti alkotó folyamatokat terveztem, kezdeményeztem és vezettem Magyarországon, többnyire Budapesten élő migráns és magyar résztvevők bevonásával.

3. Legfontosabb eredmények

Elméleti és empirikus eredmények

A disszertáció a felvetett problémákat és a kutatás eredményeit két nagyobb részben mutatja be: az első részben az elméleti megfontolásokat fejtem ki, és külön fejezetben mutatom be a kutatás empirikus részét, ahol a terepkutatás eredményeit az elméleti rész végén felvázolt keret szerint elemzem. Az elméleti rész az emergens kooperáció problémájának bemutatásával indul, az evolúciós pszichológia és a közgazdaságtudományi játékelmélet diszciplináris keretében. Bemutatom a releváns fogalmak kezelését, és kifejtem, miért tartom újragondolásra érdemesnek a két diszciplína egyes alapvetéseit és implicit feltevéseit. Azután felsorakoztatom azokat az érveket, melyek a kommunikációs kontextus fókuszba helyezése mellett szólnak, és ismertetem a legfontosabb példákat arra, hogy a különféle kommunikációelméletek miképpen vonták be magyarázataikba a kooperáció fogalmát. A további bevont perspektívák bemutatása után kifejtem az általam javasolt alternatív megközelítést, amely a kommunikációs dinamikákat állítja a középpontba, és egyesíti a disszertáció elméleti részében megfogalmazott érveket. Az elméleti rész végén bemutatom, hogy ez a megközelítés hogyan fordítható le terep-megfigyelési szempontokra, és hogyan operacionalizálható a vizsgált dinamikákban érintett tényezők kvalitatív leírását célzó kutatás számára. Az elemzési szempontokat működés közben a kutatás empirikus részének elemzésein keresztül mutatom be, az általános irányelveknél valamivel részletesebb és konkrétabb formában. Bár az eszközök kidolgozása során elsősorban személyközi szituációkat és kis csoportokat tartottam szem előtt, azok nagy része absztrakt és alkalmas az általánosításra, különféle helyzetekben, például online kommunikációs színtereken, vagy nyilvános diskurzusok elemzése során is mozgósítható. A következőkben az elméleti és az empirikus vizsgálódás legfontosabb hozadékait ismertetem az érintett kulcsfogalmak mentén. Ahogy látni fogjuk, a pontokba sorolt részek a disszertáció érvelésében szervesen kapcsolódnak egymáshoz.

3.1. Koordináció

A koordináció fogalma központi szerepet játszik a stabil kooperációs viszonyok magyarázataiban, melyek elsősorban a csoportidentitás és a normativitás dinamikáira összpontosítanak. Abban a modellben, amely a kommunikációt és a kreatív dinamikákat hangsúlyozza, előtérbe kerül az a kérdés, hogy hogyan találhatjuk meg a cselekvések koordinálásának alternatív módjait. A játékelméleti paradigmán belül a koordináció a játékok jól körülhatárolt, a valós helyzetek meghatározott típusát modellező csoportja esetében lesz releváns. A Nemek Harca és más koordinációs játékok olyan helyzeteket modelleznek, ahol nincs a felek között érdekkonfliktus, és a kölcsönösen vonzó legjobb kimenetel eléréséhez kell a felek közötti összehangolt stratégiát többféle lehetőség közül kiválasztani. A disszertációban a koordináció fogalmát tágabb értelemben használom. A kutatás egyik célja úgy is összefoglalható, hogy a koordinációs eszközök szélesebb körét kívánja meghatározni, példákkal szemléltetve, milyen változatos módokon érhető el az emberi interakciók során a koordináció a kreativitás dinamikáinak és a kommunikációs eszközök széles körének bevonásával.

Evolúciós szempontból könnyen magyarázható, hogyan választódnak ki a csoportszintű folyamatokat támogató mintázatok. Ugyanakkor különböző szerzők a maguk sajátos perspektívájából mutatnak rá, hogy mennyire keveset tudunk arról, hogyan állnak elő vagy alakulnak ki az ilyen koordinált cselekvési stratégiáink (Gintis 2009, Binmore 1994). A disszertációban áttekintem a téma kezelését a szakirodalomban, egyrészt a kognitív megalapozottság és diszpozíciók, másrészt a kooperációt támogató társas mechanizmusok szintjén. A bemutatott megközelítéseknek közös vonása, hogy a koordináció statikusnak nevezhető megragadását képviselik, vagyis stabil, kialakult, intézményes kooperációs forogatókönyveket magyaráznak. A közös tudás megközelítései mellett ilyenek azok az érvelések is, melyek a normativitás, a morál, a vezetői szerep és a szocializációban elsajátított értelmező keretek koordinációban betöltött funkcióját magyarázzák. Ezeknek a megközelítéseknek egy része a koordináció olyan alternatív megragadása felé mutat, melyek nem feltétlenül egyeztethetők össze a játékelméletben használatos alapfogalommal. A koordinációs dinamikák megragadásához javaslom további tényezők bevonását, és kiemelem a kommunikációs környezet kvalitatív leírását fókuszba helyező, a változást, konfliktuskezelést és a koordinációs stratégiák és eszközök

kialakulását magyarázó konstruktivista megközelítés előnyeit. Érvelek amellett is, hogy az ilyen dinamikák az emberi tevékenység koordinálásában folyamatosan, stabil környezetben is jelen vannak. Ránézésre ezek a dinamikák nem egyeztethetők össze a játékelmélet axiómáival és elterjedt magyarázataival. A játékelmélet és az evolúciós diszciplínák által felsorakoztatott koordinációs eszközök már a keretezésük, vagyis a diszkrét, körülhatárolt csoportra vagy problémára és szabályokra való utalás révén is behatárolják a koordinációs dinamikák bizonyos vonatkozásait, rögzítik azoknak a feltételeknek egy részét, melyek segítségével az emberi cselekvések közös cél irányába vagy közös eszközök mentén konvergálhatnak. A disszertáció a kvalitatív leírásokban mutatkozó dinamikákat nyitott problémaként kezeli abban a tekintetben, hogy azok lefordíthatók-e a játékelmélet axiómáira, vagy hogyan kezelhetők a játékelmélet axiómái segítségével ezek a kvalitatív tényezők. A felkínált, életszerű keret továbbgondolásra invitál.

3.2. A kooperációval kapcsolatos előfeltevések a különböző diszciplínákban

A kooperációval kapcsolatos átfogó elméleteket és modelleket megfogalmazó két tágabb diszciplína, az evolúciós pszichológia és a közgazdaságtudományi játékelmélet a saját alapállásának megfelelő perspektívából közelíti meg a témát. Ebből következik, hogy magyarázataikban vagy körülhatárolt, jól definiálható csoportra, vagy a kooperáció kereteit és az együttműködéssel kapcsolatos döntéseket alakító szabályrendszerre hivatkoznak. Magyarázataikban vagy valamilyen, több szereplőt érintő probléma és az arra adható cselekvéses válaszok egyértelmű leírásából, vagy körülhatárolt csoportból indulnak ki és valamilyen normarendszerrel vagy morállal operálnak. A döntéshozó mechanizmusokat és a kooperációra vonatkozó döntéseket támogató evolúciós adaptációkat ezen perspektívák valamelyikében magyarázzák.

Ez a két diszciplína és a szociálpszichológia is alkalmazza a játékelméleti modelleket azoknak a stratégiai helyzeteknek a megragadására, amelyekben az emberek egymással interakcióba lépve hoznak döntéseket a kooperációval kapcsolatban. Az együttműködéssel kapcsolatos döntések modellezésére használt legelterjedtebb modell a kétszereplős foglydilemma. Számos más játék

forгатókönyvével szokás különféle struktúrájú társadalmi helyzeteket modellezni, és ezek a modellek további kvalitatív adalékokkal szolgálnak a humán kooperációs stratégiákban szerepet játszó tényezőkről. Ugyanakkor a fogolydilemma továbbra is a legszélesebb körben használatos modell a kooperációs hajlandóságot befolyásoló tényezők mérésére például laboratóriumi viselkedéses vizsgálatokban, és a különféle kooperációs stratégiák sikerének mérésére szolgáló szimulációs protokollokban is.

A kísérleti eredmények érvényességét gyakran megkérdőjelezzik azon az alapon, hogy az alanyok viselkedése a kontrollált laboratóriumi szituációkban nem jól mutatja azokat a motivációkat, melyek alapján az emberek mindennapi komplex élethelyzetekben a döntéseiket meghozzák. A disszertációban megfogalmazok néhány gondolatot arról, mit mérhetnek valójában a laboratóriumi helyzetek, és rávilágítok azokra az implicit előfeltevésekre, amelyeket a paradigma használata és az eredmények értelmezése során tetten érhetünk. Amellett érvelek, hogy míg a racionális aktor modelljén alapuló protokollok jól kezelik azokat a kereteket és helyzeteket, melyeket a szocializáció során elsajátítunk vagy valamilyen harmadik személy felvázol, a magányos elmében születő egyéni döntésekkel lehetetlen megragadni az interakciók emergens jellemzőit. A játékleírásokként és a hozzájuk kapcsolódó döntési mátrixokként megfogalmazott modellek takarékos és életszerű leírásai lehetnek azoknak a kereteknek, melyekben az aktorok a preferenciákkal és a stratégiai helyzetek lehetséges kimeneteleivel kapcsolatos racionális megfontolásaikat megfogalmazzák. Ezeket az egyértelmű eseményleírásokat a megfogalmazásuk körüli aktuális kommunikációs helyzettől függetlennek szokás tekinteni. A modell szerint a résztvevők közötti interakciók nem a stratégiai helyzeteket és azok észlelését, hanem csak a meghozott döntéseket befolyásolják.

A disszertációban idézett és felvázolt kommunikáció-modellek nyitottak a színterek strukturális aspektusainak manipulálására. Játékelméleti értelemben ezt úgy is érthetjük, hogy átírhatók az észlelések akár úgy is, hogy az a játékleírás és a döntési mátrixok módosulásával járjon. A közös tudás olyan értelmezését keresem, amely szerint az nem csak abban az értelemben konstruált, hogy az ismert tények kölcsönös ismeretét feltételezi, ami a publikussá vagy elérhetővé tétellel valósul meg, hanem abban az értelemben is, hogy megengedi az események észlelt strukturális jellemzőinek és a stratégiai interakciók feltételeinek és kimeneteleinek manipulálását. Mindezek

pedig a kommunikációs színtereken végbemenő eseményeknek és kognitív folyamatoknak a függvényében, illetve azokkal kölcsönhatásban alakulnak. Az intuíció azt sugallja, hogy ennek a definíciónak a logikai szerkezete nem összeegyeztethető a közös tudásnak azzal a definíciójával, melyet Lewis (1969) megfogalmaz, és amely a játékelméleti paradigmákban használatos fogalom alapja. Az így definiált kommunikációs aktusok túlmutatnak valamilyen objektíven meghatározható struktúrában jelentkező információhiány kezelésén.

3.3. A stratégiai interakció fogalma

A közgazdaságtudományi megközelítésű, játékelméleti módszereket alkalmazó kísérleti vizsgálatok a stratégiai interakciókat hivatottak modellezni. Az ilyen paradigmát használó szociálpszichológiai vizsgálatok jellemzően az együttműködésre és a bizalomra való beállítódás különböző aspektusait mint általános vonásokat, és azok működését kívánják mérni különféle körülmények között. A viselkedéses laboratóriumi vizsgálatokról szóló beszámolók gyakran nem térnek ki részletesen a helyzet kommunikációs körülményeire. Az eredményeket gyakran hipotetikus szituációk alapján nyerik, melyeket harmadik személy ismertet anélkül, hogy a kooperáló felek interakcióba lépnének egymással. Az együttműködési szándék mérésére szolgáló kísérletek tulajdonképpen alapértelmezésben anonimitásban zajlanak a közgazdaságtudományi paradigmában. Ez a tény önmagában elég ahhoz, hogy felvessük, az ilyen vizsgálatok legjobb esetben is valamilyen általános emberképet és általánosított másikról alkotott fogalmat mérhetnek különböző csoportokban, vagy a bizalom és az együttműködő hajlam valamilyen, a helyzet struktúrájában kódolt dimenziójára irányulhatnak. Még ha ezek a dimenziók jelen is vannak az egyéni kognitív folyamatokban és szerepet játszanak a stratégiai interakciók dinamikájában, az vizsgált tényezők valós eseményekben nem ebben az együttállásban vannak jelen, és ezért működésük alapvetően különbözhet attól, amit a laboratóriumi helyzet mutat. Röviden szólva valószínű, hogy a kommunikációs mozzanat elvonásával valamit alapvetően megváltoztatunk. Amit az ilyen vizsgálatok során kizárunk vagy korlátozunk, a valós interakcióban felülírhatja az ilyen teoretikus szintű kognitív feldolgozási folyamatokat.

Azt állítom, hogy a stratégiai interakciók ilyen statikus kezelése, a kommunikációs környezet opcionális, és nem szükségképp velejáró tényezőként való kezelése miatt a vizsgálatok nem tarthatnak igényt a validitásra. Ez a megközelítés vélhetően az objektív valósággal operáló, magányosan meghozott egyéni döntéseket vizsgáló döntéselméleti paradigma hozadéka, melynek a játékelmélet a stratégiai interakciók eseteire való kiterjesztése. A nem stratégiai cselekvésben hozott döntésekről való elméleti gondolkodás joggal hagyja figyelmen kívül alapértelmezésben a kommunikációs aspektusokat. A stratégiai interakciókat vizsgáló kísérleti helyzetben azonban a helyzet minden kommunikációs vonatkozása, beleértve a kísérletvezetővel való kommunikáció verbális és nonverbális vonatkozásait, releváns lesz az eredmény értelmezése szempontjából.

A disszertációban idézek egy sor olyan kutatást, amely szakít az anonim paradigmával, és a kooperációs döntéseket különféle kommunikációs aspektusok tükrében vizsgálja. Ezek a vizsgálatok arra utalnak, hogy bármilyen kommunikációs mozzanat megengedése általában növeli a kooperáció esélyét. Az általános értelmezés szerint az emberek hajlamosabbak kooperálni, ha nagyobb a kölcsönös kooperáció esélye, amit a kommunikációs környezetből tudnak olvasni. Ezen az általános tendencián túl az eredmények olyan további kutatási irányokat is kinyitnak, melyek relevánsak az emergens kooperáció színterei esetében. Valamennyi idézett kísérleti vizsgálat egyértelmű játék-definícióval operál, egységes és változatlan keretben gondolja el a szituációt. A kooperáció ilyen megközelítésében a büntetésre és jutalmazásra vonatkozó szabályok és a kommunikáció lehetősége lehetnek olyan változók, amelyek befolyásolják az együttműködési hajlandóságot. Olyan általános tendenciákat tárnak fel ezek a vizsgálatok, mint a kommunikáció gazdagságával és relevanciájával, vagy az egyén anonimitásban mutatkozó kooperációs hajlandóságával illetve az általános másik feltételezett kooperációs hajlandóságával való összefüggés. Valós élethelyzetben a kommunikáció olyan eszköz, mellyel már a kooperációs hajlandóság is ennél jóval sokrétűbb módokon manipulálható, és mindig van tér arra is, hogy a kooperáció alapját vagy a partneri viszonyokat átalakítsuk. Így a kommunikáció mozzanata nemcsak nagyobb szerepet kap, hanem számos más módon is szerepet játszik.

3.4. Affektív és kognitív dimenziók a kooperációban

Az affektív és kognitív alapú bizalom fogalmai a társadalmi mintázatok és személyközi viszonyok viszonyát firtató elméletekből származnak, és a szociálpszichológiai irodalomban számos munka továbbgondolta az összefüggéseiket (ezek áttekintéséhez ld. McAllister 1995). A kognitív alapú bizalom olyan külső tényezőkre épül, melyekből a partner megbízhatóságára és kompetenciájára következtethetünk, és a racionális, evidencián alapuló partnerválasztást segítik. Az affektív alapú bizalom érzelmi beállítódásra utal, és a gondoskodással és a viselkedés egyéni választáson, nem pedig szabályon alapuló aspektusaival hozható összefüggésbe, a partnerválasztást itt többek között a viselkedést vezérlő igények legitimitásának megítélése vezérli.

Érdeemes megjegyezni, hogy felfedezhetünk valamilyen analógiát a kognitív és affektív bizalom fogalompárja és a kereten vagy szabályon illetve a csoport-hovatartozáson alapuló kooperáció-magyarázatok között, még ha ezek a megkülönböztetések egymásnak nem is egyenes fordításai. Természetesen a bizalom kognitív és affektív alapja egyidejűleg játszik szerepet minden emberi interakcióban vagy viszonyban. Érdeemes megjegyezni azt is, hogy a laboratóriumi helyzetekben a lehetséges kooperációs partnerek és a játék keretei is rögzítve vannak. Valós élethelyzetekben ezzel szemben nagyon sokszor szabadon megválaszthatjuk az egyikhez a másikat, vagy akár mindkettőről is dönthetünk. A problémánkat vihetjük másik partnerhez, vagy átfogalmazhatjuk ugyanazzal a partnerrel. Nagyobb közösségek esetében pusztán ez a tény is egészen más kooperációs dinamikákat eredményezhet.

Az idézett vizsgálatok tanúsága szerint mutatkozik olyan különbség a döntési stratégiákban, mely a kognitív és affektív megkülönböztetés mentén jól magyarázható. A terepkutatás során azonban olyan dinamikákat is megfigyeltem, amelyek épp fordított irányúak, mint amit a szerzők szervezeti kontextusban tapasztaltak. Felmerül ezért, hogy az ilyen eredmények kontextusfüggők, és nem általánosítható tendenciák. Miközben nagyon informatívak ezek az eredmények arra nézve, hogy miféle dinamikákra számíthatunk a különböző helyzetek kvalitatív elemzése során, félrevezető volna univerzális érvényességet tulajdonítani a feltárt mintázatoknak. Az idézett tanulmányok nem tárták fel azt, hogy a mikroszintű kommunikációs folyamatok hogyan függenek össze a bizalom egyik vagy másik dimenziójának változásaival.

A két aspektust vizsgáló kutatások egyre élesebb határt húznak a két aspektus közé, hogy demonstrálják a különbségeket ott, ahol az egyiknek vagy a másiknak a szerepe hangsúlyosabb. Ez a tendencia valójában jelen van már abban az eredeti tanulmányban is, mely a fogalmakat bevezeti (Lewis és Weigert 1985, p 972). Ugyanakkor a fogalmak eltérő tartalommal teltek meg a különböző szerzők munkáiban az idők során. Ha megpróbáljuk kivonatolni a különböző értelmezésekből az azonosságokat, azt mondhatjuk, hogy a megkülönböztetés egy kalkulálhatóbb, strukturális dimenziót állít szembe a sikeres együttműködéssel kapcsolatos fluidabb várakozással.

A disszertációban megkísérlem a bizalom fogalmáról leválasztani, és a kooperáció aspektusaiként megfogalmazni ezeket a dimenziókat, hogy közvetlenül megfigyelhető jelenségként kezelhessem őket. Ezzel a fordítással jó magyarázó erejű fogalmakat kaptam, melyek a terepen megfigyelt tendenciákkal is összeegyeztethetőek voltak. Az egyik aspektus inkább az adott problémával kapcsolatos sikeres együttműködés kivitelezhetőségét valószínűsíti, és azt feltételezi, hogy a részt vevő ágensek jól és ugyanúgy értik a problémát. A másik aspektus azt valószínűsíti, hogy bizonyos partnerekkel hajlamosabbak vagyunk feltétel nélkül együttműködni, még akkor is, ha a probléma kevésbé jól körvonalazott vagy nem mindenki érti egyformán és egyformán jól. Ilyenkor akár nagyobb erőfeszítést is teszünk a sikeres együttműködés irányában, akár kommunikációval, akár más módon. Ha a kommunikációs színtér leírásában elengedjük a rögzített kereteket és csoporthatárokat, dolgozhatunk a struktúra, kapcsolat és illeszkedés keresésének elveivel, melyek könnyen lefordíthatók affektív és kognitív komponensekre, bár egy az egyhez megfelelésre nem számíthatunk. Az alternatív keret szempontjai közvetlenül megfigyelhető jelenségek, és fontos különbségek is lesznek a kétféle elemzési stratégia között.

A kognitív és affektív, vagy struktúráteremtő és kapcsolatteremtő aspektusokkal kapcsolatos megfigyelések különösen relevánsak olyan kontextusban, ahol nem hierarchikus hálózatos társas szerveződéssel van dolgunk, hiszen mindkét fajta megfontolás erősen jelen van, különösen akkor, ha lehetőség nyílik a kooperáció kereteinek megváltoztatására vagy alapjainak megújítására. A terepelemzések során ezek a szempontok segítettek megragadni a kooperáció feltételeit megalapozó mikroszintű kommunikációs folyamatokat.

3.5. A kooperáció és kommunikáció összefüggésének alternatív megragadása

Számos kommunikációelmélet tételez szoros kapcsolatot a kooperáció és a kommunikáció között. A disszertációban bemutatok egy sor megközelítést, melyek különféle módokon magyarázzák ezt a viszonyt. Olyan felfogás mellett érvelek, amely a kommunikáció participációs elméletével (Horányi 2009) összhangban a kommunikációt az egyének közötti közösség kialakítása irányába mutató tevékenységként gondolja el. Ebben a felfogásban fontos szerepet kap az elmélet közös horizont fogalma, amely az ágensek által részben vagy teljesen osztott perspektívákra utal. Ez az általános keret támogatja a kooperációs elvek és szándékok rugalmas felfogását, amely kívánatos a változás és bizonytalanság helyzeteinek és folyamatainak megragadásához. Elgondolásom nem feltételezi a közös tudás és keretek koherenciáját. Ami a kommunikáció színterén megjelenik, az illeszkedhet valamilyen közös jelentéshálóba, és a koherens szövetbe való illeszkedés lehet konstitutív folyamatok eredménye, ugyanakkor fenntartható lehet a tartalmak gyenge illeszkedése vagy ellentmondásossága is. Másfelől a koherencia vagy a közös tudáshorizontok jelenléte nem vonja magával automatikusan az együttműködés általánosabb elveinek illeszkedését. A közös tudás kezelésében Lewis (1969) megközelítéséhez képest fordított perspektívát követek: abból indulok ki, hogy a különböző szintű illeszkedést és eltérő összehangolási stratégiákat képviselő tudásrendszereknek van olyan legitim, érvényes magyarázó erővel bíró nézete, mely szerint ezek megelőzik az együttműködési kereteket, célokat, tendenciákat és mintázatokat.

A kommunikációs színterek kvalitatív leírásához abból a nagyon általános feltételezésből indultam ki, hogy minden, ami a kommunikációban mutatkozik, irányíthatja, de önmagában nem határozza meg azt, hogy az interakció résztvevői mennyire együttműködően viszonyulnak egymáshoz, és hogy lehetséges koordinációs eszközként kezelik-e az esemény bizonyos elemeit. A közösség élményét vagy kialakítását, mely alatt itt valamilyen együttműködési potenciál generálását értem úgy, hogy az nem feltétlenül követi a csoportképződés dinamikáját, a kommunikáció kiemelt céljának tekintem. A folyamatokat figyelve azt kerestem, hogyan szolgálják azok a közösség irányába mutató kapcsolódások és tudásmintázatok és koordinált cselekvési tendenciák egyidejű generálását. Ugyanakkor nem feltételeztem, hogy ez feltétlenül valamilyen csoportthatárok vagy koherens tudásrendszerek kialakulásához vezet, vagy ez a sikerének a feltétele. Abból indultam ki, hogy az egyéni és közös élmények folyamát finom hangolásban, de nem determinisztikus módon

központosozhatja a kommunikáció, segítve a közös alap kialakulását helyi szinten, és azt, hogy a résztvevők többé vagy kevésbé hordozható koordinációs eszközöket találjanak. Az ilyen folyamatok mentén kialakuló tudásmintázatok különböző aspektusait használóik többé vagy kevésbé univerzálisnak vagy valamely csoporthoz vagy személyekhez köthetőnek fogják tekinteni, anélkül, hogy erre szükségképpen reflektálnának. Az ilyen kommunikációs folyamatok valamilyen mértékben próba-szerencse alapon is működhetnek. Ebben az értelemben minden kommunikációs helyzetben jelen lehet a próbálkozás mozzanata, a kipróbált vagy lehetséges koordinációs eszközökkel való kísérletezés, ami a privát és publikus mezők közötti közvetítést is szolgálhatja.

A kutatási kérdésem és a megközelitésem fontos mozzanata, hogy a közös horizontok keresése és a tudás közös rendszerekben való szervezése mellett az emberi kommunikációnak és együttműködésnek kulcsfontosságú, nem megkerülhető része az, hogy az innováció és expanzió képességére épít akár úgy is, hogy közben különböző perspektívákat és valamilyen mértékű bizonytalanságot tart fenn. A tudás, élmények és észlelések összehangolása közben az interakciókban való részvétel valamilyen részben a gazdag egyéni tapasztalatokban való osztozásról vagy a közös explorálásról fog szólni. Az expanzióknak és konvergenciáknak ez az összjátéka változatos együttműködési mintázatokat eredményez. A disszertációban áttekintem a kreativitás irodalmát az innovációval kapcsolatos általános elméletektől az egyéni kreativitás pszichológia megközelítéseiig, és felvázolom, hogyan vetíthetők rá a kreativitás különböző szerzők által feltárt egyéni, társas vagy absztraktabb elvei a terepkutatásom közösségi helyzeteire, és hogyan építhetők be az általános elemzési keretbe, amellyel dolgoztam. A hordozhatóság mozzanatai kulcsfontosságúak ebben a dinamikában. Olyan sarokkövek, melyek stabilitást, szilárdságot adnak a kibontakozó gondolatoknak, ideológiáknak, történelemeknek, és az ilyen hordozható elemek generálásának stratégiái fontos szerepet játszanak abban, hogy rugalmasabb, képlékenyebb vagy rögzültebb tudásmintázatokat eredményez-e a kommunikáció.

Az emberi kreativitással kapcsolatban az egyik leggyakrabban említett jellemző a divergens gondolkodás képessége. A kommunikáció és kooperáció viszonyával kapcsolatos új axiómák megfogalmazásához én a következő dinamikákat találtam leginkább relevánsnak: (1) a kreatív folyamatokra jellemző divergens tendenciák; ezt a tendenciát nem kezelik a játékelméleti megközelítés modelljeinek egységes keretei, és azok az evolúciós megközelítések, melyek inkább

a valamely csoportban együtt élő konformista és innovációra hajlamos egyének által alakított dinamikákat feltételeznek, és (2) a stratégiai interakciók szemantikai dimenziója; a disszertációban amellet érvelek, hogy ezeknek nem csak a keretek definiálásában, hanem rugalmasságuk és képlékenységük biztosításában is fontos szerepe van, szemben a játékelméletben definiált keretekkel, melyek rögzítettek, és tartalmuk egyértelműen lefordítható számszerű értékekre.

Amikor a kreativitás elveit a kooperáció és a közösségi problémamegoldás kontextusában vizsgáljuk, fontos megjegyezni, hogy mind a divergens, mind a konvergens dinamikákra számítanunk kell az egyéni és a publikus szintek felől is. Nem az egyik szűkíti le vagy gazdagítja egyoldalúan a másikat, hanem nagyon komplex és sokrétű folyamatokat várhatunk. Az egyén világa új tartalmak és kombinációk forrása, melyek a publikusba átemelhetők, és megfordítva. Ugyanakkor a konvergencia és divergencia igénye is felmerülhet a tartalom szervezése iránti személyes vagy közösségi igényként.

A disszertációban kapcsolatot tételezek a kommunikációs színtér kvalitatív jellemzői és a résztvevők közötti kooperáció lehetőségei között. Azon túl, hogy felvázolom, hogyan lehet a téma szempontjából releváns tényezőket kvalitatív vizsgálatok számára operacionalizálni, bemutatok néhány általános tendenciát, amire számíthatunk a megfigyelések során. Az olyan környezetben például, ahol a reprezentációkat gyakran, feszesen illesztik valamilyen egységes közös kerethez vagy horizonthoz, az egyéni világok között könnyű lesz kapcsolódást találni, de ez korlátozott módokon, kapcsolódási útvonalakon tud megvalósulni. Ilyen színtéren a tartalmak divergens jellege nem érvényesül, és a konvergencia lesz a domináns. Az ismerős problémákra nagyon kevés erőfeszítéssel lehet együttműködő válaszokat találni, ha az illeszkedés sikeres. Nagyobb kihívást jelent, nagyobb kognitív erőfeszítést igényel viszont új problémákhoz alkalmazkodni, vagy olyan egyénekkel kooperálni, akik nem ismerik az egységes keretet. Ezzel szemben az olyan környezetben, ahol sokféle egyéni tapasztalat mutatkozhat meg az eredeti perspektívájában, és esetlegesebb, kevésbé feszes az illeszkedés valamilyen egységes rendszerhez vagy horizonthoz, várhatóan a tájékozódás igényel nagyobb kognitív erőfeszítést. Ugyanakkor az ilyen környezetben az egyéni tapasztalatok nagyobb gazdagsága lehet jelen. A konvergencia hiánya vagy nehézsége miatt költségesebb lesz a mély közösség élményének fenntartása, és olyan tartalmak előállítása, melyek szervesen összekapcsolódnak, és nem egymástól függetlenül halmozódnak. Az

együtműködő problémamegoldáshoz közös célt, közös stratégiát vagy más konvergencia-elvet találni kihívás lesz, nagyobb kognitív erőfeszítést és külön kommunikációs befektetést igényel. Ugyanakkor az ilyen szintér a megosztott tartalmak tekintetében nagyobb rugalmassággal jellemezhető, ami megkönnyítheti a sokféle új problémára való reagálást.

3.6. A szempontok operacionalizálása

A terepkutatáshoz használt, a bizonytalanság és változás folyamatait magyarázó keret felvázolása mellett szerettem volna a megfigyelési szempontokat általánosítani amennyire lehetséges. Olyan hordozható elemzési eszközöket határoztam meg, melyek különféle szinterek kvalitatív vizsgálatára lehetnek alkalmasak. Ezek a kvalitatív eszközök alkalmasak az együtműködési potenciál megragadására is valós élethelyzetekben. Vagyis a keret axiómáinak definiálásán túl eszközöket is bemutatok, melyekkel a szintér kommunikációs dimenziója az ilyen megragadás számára leírható. Az így feltárt összefüggések kvalitatív természetűek, és nem valamilyen skálán mérhető potenciált mutatnak. Míg a játékelméleti megközelítésben a döntéseket elsősorban az egyéni haszon határoolja be, ebben a megközelítésben a korlátokat meghatározhatja a kommunikációs szintér állapota és a konszenzus vagy közös keret megtalálásához szükséges befektetés is. Itt tehát nem az a kérdés, hogy milyen körülmények között vagy milyen partnerekkel fog valaki együtműködni, hanem az, hogy milyen megfontolások merülhetnek fel az esemény résztvevőjében vagy egy külső szemlélőben azokban a helyzetekben, amikor a kooperáció kívánatos: milyen erőforrások mentén választják ki vagy definiálják egyidejűleg a problémát, a partnereket és az eszközöket. A kvalitatív leírások részben lefordíthatók lehetnek olyan számszerűsíthető tényezőkre, melyek az emergens kooperációhoz szükséges befektetésről, annak megvalósíthatóságáról, nehézségéről vagy a rendelkezésre álló erőforrásokról informálnak. A kreatív mozzanat természetéből adódóan azonban minden ilyen számszerűsítés tentatív, átmeneti és bármikor felülírható.

A társas interakciókat jellemezhetjük aszerint, hogy milyen stratégiákat használnak a résztvevők arra, hogy kapcsolatokat, határokat és további viszonyokat és attitűdöket találjanak és létesítsenek a résztvevők és a prezentált tartalmak között; más szóval, ezeken a viszonyokon keresztül

valamiféle struktúrát alakítsanak ki. A reprezentációk tekintetében a vizsgálódás szempontjából releváns dinamika a tartalmak közös horizonthoz való illesztése. Ez lehet gyakori és feszes, vagy laza és esetleges, különféle mintázatokat mutathat és változatos alkalmakat találhatnak rá a résztvevők. Megfordítva feltehetjük a kérdést, hogy az interakcióban részt vevő egyének és az ő személyes világuk hogyan kapcsolódik ehhez a közös horizonthoz. Az ilyen leírásokban tehát az kerül elsősorban fókuszba, hogy milyen gyakran és milyen módokon történik a tartalmak közös horizonthoz való igazítása, a különböző orientációk közös perspektívába rendezése. Ennek megragadásához a verbális és non-verbális kommunikáció számos aspektusa releváns lehet.

Azok az elvek, melyekkel a perspektívák igazodása leírható, szerepet játszanak az egyéni és nyilvános világok összekapcsolásában, és a viszonyok, reprezentációk és tudás strukturálásában is. Kötések, csoport típusú kapcsolódásokat hozhatnak létre, affektív bizalmat generálhatnak, és a tudás közös rendszerhez való igazításán keresztül megalapozhatják a kognitív bizalmat. A mentális tulajdonítások, a normatív kifejezések, a szabályok, a közös figyelem, a kategóriák és általánosítások, a propozíciók szerkezete mind hordozza a kapcsolódásnak és a vonatkoztatási pontok kijelölésének a lehetőségét, ez a dinamika pedig sokféleképpen támogathatja illetve alakíthatja a kooperációs potenciált.

A legfontosabb kérdések operacionalizálásához felvázolt nyitott szempontrendszer lényegében bármely kommunikációs szintérre adaptálható, beleértve az online környezeteket, politikai és más témákhoz kapcsolódó diskurzusokat, szervezeti kontextusokat, szakmai szintereket, kis csoportokat és közösségeket, stb. Alkalmas a kooperációs potenciál felmérésére valamely konkrét probléma vagy meghatározott partnerek tekintetében, a konfliktuskezelés kontextusában új axiómákon alapuló kiegészítő megragadását adhatja a helyzetnek mediációs vagy konfliktuskommunikációs gyakorlatok számára. Nem jó gyakorlatokhoz mutat szabályokat, hanem olyan axiómákkal segít megragadni a helyzeteket, melyek segítségével összefüggésbe hozhatóak valamely szintér kommunikációs jellegzetességei és a lehetséges közös cselekvési mintázatok és kooperációs stílusok. A szempontok egyúttal kommunikációs gyakorlat reflektált tervezéséhez is használhatók.

3.7. Vizuális alkotás és esztétikai elvek a koordinációban

A kiválasztott terepek jellegzetességeiből adódóan a kutatás különösen releváns eredményeket hozott a vizuális eszközöket alkalmazó társadalmi gyakorlatok és társadalmi problémamegoldás területével kapcsolatban. Részletesebb meglátásokat eredményezett az esztétikai rendező elvek és a vizuális alkotó folyamatban születő jelek jellemzőiről és speciális lehetőségeiről a társas koordinációban.

A vizuális jelek hordozhatók és azonnal befogadhatók, ezért takarékos megoldások a kommunikációs folyamatban a befogadó oldalán, ha már elkészültek. Az általuk hordozott jelentések lehetnek propozicionális tartalmak, de nem szükségképpen azok. Nagy mértékű rugalmasságot engednek meg, miközben közvetlenül kifejezhető velük a személyes tapasztalat úgy, hogy az értelmezések nyitva maradhatnak, és akár közös kommunikációs folyamatban is kibonthatók és alakíthatók. Így támogatják a lazán definiált, nem feltétlenül propozicionális természetű tartalmakat és jelentéseket. Nyitva hagyhatják a viszonyokat is: úgy hordoznak jelentést, hogy az nem szükségképpen kapcsolódik általános vagy egyéni perspektívához, attitűdhez, vagy normatív aspektushoz. Folytathatók, hordozhatók és könnyen tovább építhetők, azt is megengedik, hogy egyszerre több ágens dolgozzon rajtuk. Nem propozicionális jelekként függetlenek a nyelvtani szerkezetekben kódolt strukturális tendenciáktól, például az attitűd-kifejezésektől, vagy azoktól a konkrét vagy általános referenciától, melyek a különféle perspektívákat és horizontokat és a hozzájuk kapcsolódó komplex irányultságokat meghatározzák. Alkalmasak valamiféle határozatlan, függő állapotban tartani a jelentéseket, miközben eredendő kapcsolatban maradnak alkotójuk vagy alkotóik, illetve a közös folyamatban részt vevők személyes világával.

A lazán definiált viszonyok és szemantikák ellenére képesek a vizuális jelek megvalósítani gazdag, rétegzett jelentésstruktúrák kódolását és előhívását; a nem racionális, esztétikai elvek szerinti összerendezést; a közvetlen személyes kifejezést és a konkrét személyes vonatkozások felfüggesztését. Ezek a jellemzők lehetővé teszik a konkrét és az absztrakt, a személyes és az általános közötti könnyed átjárást, különböző változatok és elgondolások tesztelését olyan folyamatban, melyet nem akaszt meg vagy korlátoz az elgondolások ellentmondásossága, és amely

nagy mértékű határozatlanságot tesz lehetővé. Miközben megőrzi a sokféle megmutatott tartalmat, a vizuális médium egyúttal képes feloldani a sokféle perspektívából és viszonyból adódó összetettséget, ami kedvez az átalakulás, átszerveződés folyamatainak. Ezzel nem csak a divergens folyamatokat támogatja, hanem olyan gazdag de laza és rugalmas háló generálását is segíti, melyben új jelentések, kapcsolódások és viszonyok alakulhatnak közösségi folyamatban. Ebben az értelemben a vizuális jelek használata támogatja az átmenet és átalakulás folyamatait, amennyiben felfüggeszti az olyan horgonypontokat, melyek a személyes világokat társas és szemantikus viszonyok rögzítésén keresztül kapcsolják közös horizontokhoz.

Ezek a megfontolások érvényesek azokra a paradigmákra is, amelyek művészeti módszerek és társadalomtudományos megközelítés kombinációjával kívánnak társadalmi beavatkozást megvalósítani. Az elméleti és gyakorlati szempontból reflektált kommunikációs perspektíva révén a kutatás ezen a területen is innovatív gyakorlatok irányába mutat. A részvételi művészet műfajába kategorizált projektek olyan laikus résztvevőket vonnak be az alkotásba, akik gyakran valamely jól definiált csoport tagjai vagy valamilyen társadalmi problémában érintett személyek. Míg az ilyen gyakorlatok sokféle megközelítést használnak és a végeredmény is változatos, a dialógus vagy általánosabban a kommunikációs mozzanat fontos tényező mindegyikben. A velük foglalkozó kritikai megközelítések gyakran ennek szerepét és működését állítják középpontba, ugyanakkor két diszciplína mentén való megosztottság, és ennek megfelelően társadalmi és esztétikai hangsúly és elvárások jellemzik őket (Kester 2005, Bishop 2006).

A meglévő mintázatok megbontása – bár más szinteken és más színterekhez kapcsolódóan – mindkét megközelítésben szerepet kap, ugyanakkor a társadalmi szempontú megközelítés nagyobb hangsúllyal foglalkozik a diskurzus generálásának jelentőségével és az ezt középpontba állító munkákat értékeli. A disszertációban amellet érvelek, hogy az esztétikai irányultságú munkákban is sokféle diszkurzív stratégia és kommunikációs mintázat megjelenhet, és ezek befolyásolják a társadalmi hatást, amit a mű kivált. Megfordítva pedig a diskurzust és a kommunikációt a művész nagyon sokféle módon mediálhatja a társadalmi irányultságú munkákban is. A disszertációban azt az álláspontot fejtem ki, mely szerint az etikai és esztétikai megközelítésben felsorakoztatott érvek és mintázatok megragadhatók ugyanarra az általános viszonyra való kétféle rátekintésként. Azt állítom, hogy ezek lefordíthatók arra a kapcsolatra, melyet a disszertáció központi kérdéseként

megfogalmazok: a kommunikációs stílusok és mintázatok és a szintéren mutakozó koordinációs stratégiák és kooperációs potenciál közötti viszonyra. Mindkét fajta folyamatnak része a tudás alapjának kiterjesztése és a sokféle perspektíva valamilyen kezelése és újfajta módon való felmutatása, ugyanakkor a kibontakozó közös horizont nem feltétlenül közvetlen alapja vagy vonatkoztatási pontja a közös cselekvésnek mindkét paradigmában. A kritikusok által szembeállított két megközelítés két speciális típust képvisel egy tágabb térben, ahol sokkal többféle mintázat elgondolható és megvalósulhat, és amelynek koordinátái a kommunikáció kvalitatív jellemzői és a kialakuló vagy támogatott kooperációs mintázatok lehetnek. Ebben a keretben, a disszertációban bemutatott tényezők és kvalitatív elemzési eszközök segítségével a kreatív folyamatban megvalósuló dialógus és kommunikáció alternatív megragadására és elemzésére nyílik lehetőség. Ez a megközelítés ugyanabban az axiomatikus keretben helyezi el az etikai és esztétikai alapú paradigmákat, és ebben a megvilágításban a részvételi művészeti gyakorlatok terepét tekinthetjük olyan kísérleti laboratóriumnak, amelyben a diskurzussal és kommunikációval való kreatív kísérletezés zajlik, és ennek egyik tétje a társas koordinációval és a kooperációval kapcsolatos lehetőségeik feltárása.

Fontosabb hivatkozások

- Balliet, D. (2010): Communication and Cooperation in Social Dilemmas: A Meta-Analytic Review *Journal of Conflict Resolution* 54(1), pp 39-57
- Binmore, K. G. (1994): *Game Theory and the Social Contract*. MIT Press, Cambridge, Mass.
- Bishop, C. (2006): The Social Turn: Collaboration and Its Discontents. *Artforum*, February
- Caporael, L. (2004): Bones and stones. Selection for sociality. *Journal of Cultural and Evolutionary Psychology* 2 3–4, 195–211
- Chwe, M. S-J. (2001): *Rational Ritual: Culture, Coordination and Common Knowledge*. Princeton University Press
- Clark, H., Brennan, S.E. (1991): Grounding in Communication. In: Resnick, Levine, Teasley (eds.): *Perspectives on Socially Shared Cognition* (pp. 127-150) Washington, DC
- Cosmides, L., Tooby, J. (2005): Neurocognitive Adaptations Designed for Social Exchange In: Buss, D. M. (ed.): *The Handbook of Evolutionary Psychology*. New Jersey
- Cronk, I. and Wasieleski, H. (2008): An unfamiliar social norm rapidly produces framing effects in an economic game. *Journal of Evolutionary Psychology* 6.(4.), pp 283-308
- Csikszentmihályi, M. (1998): *Creativity. Flow and the Psychology of Discovery and Invention*. Oxford University Press
- Csikszentmihályi, M. (1999): Kreativitás és társadalom. In: *Fizikai Szemle*, 3: 92–104
- Csikszentmihályi, M., Sawyer, K. (1995): Creative Insight: The social nature of a solitary moment. In: R. J. Sternberg, J. E. Stevenson (eds.): *The nature of Insight*. Pp. 329-364. New York: Cambridge University Press.
- Cummins, D. (2005): Dominance, Status, and Social Hierarchies In: Buss, D. M. (ed.): *The Handbook of Evolutionary Psychology*. New Jersey
- Eysenck H. J. (1994): The Measurement of Creativity In: Boden, M. A. (ed.): *Dimensions of Creativity*. MIT Press, Cambridge, Ma
- Fernández-Berrocal, P., Extremera, N. et al. (2014): When to cooperate and when to compete: Emotional intelligence in interpersonal decision-making *Journal of Research in Personality* 49 21-24
- Fukuyama, F. (1997): *Bizalom. A társadalmi erények és a jólét megteremtése*. Budapest, Európa

- Gintis, Herbert (2009): *The Bounds of Reason. Game Theory and the Unification of the Behavioral Sciences*. Princeton University Press
- Goffman, Erving (1981): *A hétköznapi élet szociálpszichológiája*. Budapest, Gondolat
- Good, D. (1988): Individuals, Interpersonal Relations, and Trust. In: Gambetta, D. (ed.): *Trust. Making and Breaking Cooperative Relations*. Oxford, Blackwell
- Grice, H. P. (1975): Logic and Conversation. In: Cole, P., Morgan, J.I. (eds.): *Syntax and semantics 3: Speech acts*. New York: Academic Press, pp. 41-58
- Habermas, J. (1990 [1983]): Discourse Ethics: Notes on a Program of Philosophical Justification. In: *Moral Consciousness and Communicative Action. Studies in Contemporary German Social Thought*. MIT Press
- Haselton et al. (2005): The Evolution of Cognitive Bias. In: Buss, D. M. (ed.): *The Handbook of Evolutionary Psychology*. New Jersey
- Hayo, B., Vollan, B. (2012): Interaction, heterogeneity, rules, and co-operative behaviour: Evidence from a common-pool resource experiment in South Africa and Namibia *Journal of Economic Behavior & Organization* 81 9-28
- Hilbig, B. E., Zettler, F. L. et al. (2013): Honesty-Humility and Agreeableness differentially predict active versus reactive cooperation *Personality and Individual Difference* 54. Pp. 598-603
- Horányi, Ö. (2009): Arról, ami szignifikatív és arról, ami kommunikatív; valamint arról, ami problematikus (szinopszis, 7.3 változat). In: *Polihistória. Köszöntők és tanulmányok Buda Béla 70. születésnapja alkalmából*. (szerk. Bagdy Emőke - Demetrovics Zsolt - Pilling János), Budapest, Akadémiai Kiadó, pp. 201-235 Online: http://ozseb.horanyi.hu/participacio/szinopszis7_3.htm.
- Kéri, R. (2007) Érthetőség, rejtély, evidencia. Reflexiók a kulturális átadás interdiszciplináris megközelítései kapcsán. *Kultúra és Közösség*, 11(2-3) pp. 66-75
- Kéri, R., Soós, K. (2015): Social Dynamics as Outcomes of a Creative Process. In Rimkutė, A. (ed.): *Culture and Creativity in Urban Development. Scholarly Papers*. Kaunas University.
- Kester, Grant (2005): Conversation Pieces: The Role of Dialogue in Socially-Engaged Art. In: Kucor, Z., Leung, S. (eds): *Theory in Contemporary Art since 1985*. Blackwell
- Klein, D., Osborne, A. (2009): Concatenate coordination and mutual coordination. *Journal of Economic Behavior and Organization* 72 pp. 176-187
- Koestler (1964): *The Act of Creation*. Penguin Books, New York

- Kurzban, R., Neuberg, S. (2005): Managing Ingroup and Outgroup Relationships. In: Buss, D. M. (ed.): *The Handbook of Evolutionary Psychology*. New Jersey
- Lewis, D. (1969): *Convention. A philosophical Study*. Harvard University Press
- Lewis, J. D., Weigert, A. (1985): Trust as a Social Reality. *Social Forces*, 63, 967-985
- Luhmann, N.: Familiarity, Confidence, Trust (1988): Problems and Alternatives. In: Gambetta, D. (ed.): *Trust. Making and Breaking Cooperative Relations*. Oxford, Blackwell
- McAllister, D. J. (1995): Affect- and cognition-based trust as foundations for interpersonal cooperation in organizations. *Academy of Management Journal*, vol. 38, No 1. pp. 24-59
- Örkény, A. – Székelyi, M. (2009a): A bizalom szerepe a bevándorlók sikeres társadalmi integrációjában. *Demográfia* 52, Vol. 2-3, pp 148-17
- Polányi, M. (1994 [1958]): *Személyes tudás*, Budapest, Atlantisz. (original edition: *Personal Knowledge*. Chicago 1958)
- Rockmann, K.W., Northcraft, G.B. (2008): To be or not to be trusted: The influence of media richness on defection and deception *Organizational Behavior and Human Decision Processes* 107. 106-122
- Sally, D. (2001): On Sympathy and Games *Journal of Economic Behavior & Organization* Vol 44 1-30
- Schulze, Gerhard (2000): Élménytársadalom. A jelenkor kultúrszociológiája. A mindennapi élet esztétizálódása. (részlet az 1. Fejezetből) *Szociológiai Figyelő* 1,2 135-157
- Sperber, D., Wilson, D. (1986): *Relevance: Communication and Cognition*. Oxford, Blackwell
- Tilly, Charles (2005): *Trust and Rule*. Cambridge University Press
- Tomasello, M. (2008). *Origins of Human Communication*. MIT Press.
- Tooby, J., Cosmides, L. (1992): Cognitive Adaptations for Social Exchange In: Barkow, Cosmides and Tooby (eds.): *The Adapted Mind: Evolutionary psychology and the generation of culture*. New York: Oxford University Press
- Turner, V. (1969): *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*, Aldine Transaction
- Van Vugt, Mark (2006): Evolutionary Origins of Leadership and Followership. *Personality and Social Psychology Review*, Vol 10, No. 4, pp 354-371
- Zettler, I., Hilbig, B.E. et al. (2013): Two sides of the coin: Honesty-Humility and situational factors mutually shape social dilemma decision making *Journal of Research in Personality* 47, pp. 286-295

A szerző publikációi a témában

- Kéri, R., Soós, K. (2015): Social Dynamics as Outcomes of a Creative Process. In Rimkuté, A. (ed.): *Culture and Creativity in Urban Development. Scholarly Papers*. Kaunas University.
- Kéri, R.: Laza közösségek és művészeti gyakorlat. *Jel-Kép* (in press)
- Kéri, R. (2012): Struktúra és sűrűség: A koherenciateremtés kétféle dinamikája. In: Bajnok, A., Korpics, M. et al. (eds.): *A kommunikatív állapot. Tanulmányok Horányi Özséb 70. Születésnapjára*. Typotex, Budapest
- Kéri, R. (2007) Érthetőség, rejtély, evidencia. Reflexiók a kulturális átadás interdiszciplináris megközelítései kapcsán. *Kultúra és Közösség*, 11(2-3) pp. 66-75
- Kéri, R.: Seeking, negotiating and generating common ground in group settings. A field study in teaching situations involving Roma children. *KOME: An International Journal of Pure Communication Inquiry* (submitted paper)
- Király, I., Kéri, R. (2009): Kétértelmű eseményekre való emlékezés kisgyermekkorban. *Pszichológia*, 29. Pp. 285-297